

BAKÁCS ISTVÁN

A Magyar Országos Levéltár
és a Magyar Nemzeti Múzeumi Levéltár
1926—1934 közötti kapcsolatairól

1926 júliusa a Magyar Nemzeti Múzeumi Levéltár történetében új fejezetet nyitott. A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának 1866-ban alakult kézirat-tárából 1882-ben kivált levéltári osztálya — amely ötnegyed század céltudatos gyűjtésének eredményeképpen mintegy 1200 folyóméternyi, az ország minden részére vonatkozó iratanyagot foglalt magában, közte 134 letétként átvett családi levéltárat, az 1109. évtől kezdődően az első világháború végéig — ekkor költözött fel a Nemzeti Múzeum épületéből az Országos Levéltár egyik, a Bécsikapu felé eső III. emeleti raktárába. A Múzeum épületében ugyanis a húszas években már oly nagy volt a zsúfoltság, hogy elodázhatatlan volt egyes gyűjtemények elköltöztetése. Előbb ugyan felmerült az a terv, hogy a levéltárat a Múzeum épületének akkor épített harmadik emeletén kellene elhelyezni, de ezt a tervet a villámcsapásból eredő tűzveszélytől, a tetőbeázástól, a meleg és száraz levegőtől való félelem elvettette s így döntöttek az Országos Levéltár épületébe való felköltöztetés mellett.¹ A szóbanforgó raktárat ekkor még a Hadtörténelmi Levéltár dolgozószobákként használta, de — minden valószínűség szerint KLEBELSBERG Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter kultúrpolitikai elgondolásainak megfelelően, személyes közbenjárására — a másik harmadik emeleti raktárból kiköltöztették az addig itt lakókat, s a Hadtörténelmi Levéltár ezt a raktárt csereképpen megkapta.²

Maga a felköltözés nem történt meg minden nehézség nélkül. 1926 januárjában a miniszter értekezletet hívott össze a felköltözés ügyében, s mind ő, mind LUKINICH Imre, a könyvtár akkori igazgatója a leghatározottabban biztosította a múzeumi levéltár tisztviselőit, hogy sem a levéltár, sem annak dolgozói semmi körülmények között sem lesznek beolvasztva az Országos Levéltárba, illetőleg annak személyi létszámába.³ Erre a „biztosításra” azért volt szükség, mert a Tanácsköztársaság idején egyszer már kimondták a Múzeumi és az Országos Levéltár egyesítését. Az Országos Levéltár akkori vezetője — miként ezt MELICH János, a Könyvtár igazgatója 1919 szeptemberében kifejtette — a múzeumi levéltár „elvétele” mellett hol a kéziratár történeti anyagát, hol az egész kéziratárat is be akarta olvasztani az Országos Levéltár anyagába.

¹ DEZSÉNYI Béla: *Szervezet, ügyvitel és igazgatás az Országos Széchényi Könyvtárban a Horthy-korszak elején*. Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1967. Bp. 1969. 177. l.

² Magyar Országos Levéltár Irattár (Továbbiakban: OLY 1) 128, 135, 165/1926, 306/1937, 46/1934. sz. *Jelentés az Országos Levéltár 1926. évi állapotáról és működéséről*. Levéltári Közl. 1927. 328. l. — NYIREÓ István: *Az Országos Széchényi Könyvtár átszervezési munkálatai*. *Magy. Könyvszle* 1927. 218. l.: szerinte a felszállítás KLEBELSBERG régi terve volt a fejlődésképes elhelyezés és a levéltári kutatások előnyére.

³ Országos Széchényi Könyvtár Irattár. (Továbbiakban: OSZK Irattár). 156/1926.

BÁRTFAI SZABÓ László, RÉDEY Tivadar és HOLUB József mutatták ki a tervek tudománytalanságát, és MELICH elégedetten állapította meg, hogy a Levéltár tisztviselőinek még a Múzeum épületében levő dolgozószobáikat sem kellett elhagyniuk.⁴ A Tanácsköztársaság elgondolásainak esetleges megvalósítása, a várbeli palotába való költözés több szempontból (megközelítési nehézségek, a „társbérlettel” járó előrelátható súrlódások, ill. az önállóság elvesztése stb.) félelmetes volt a múzeumi tisztviselők előtt.

Amikor 1926. február 10-én a Könyvtár osztályvezetőinek értekezletén SULICA Szilárd — a Múzeumi Levéltár akkori vezetője — aggodalmát fejezte ki a felköltözésnek beolvasztás jellege miatt, LUKINICH újból kijelentette, hogy a felköltözés pusztán a kényelmes elhelyezkedés szempontjából bír jelentőséggel, de önállóságát a felköltözéssel a múzeumi levéltár nem veszíti el.⁵

A felköltözés kapcsán 1926-ban a múzeumi levéltár tisztviselői három II. emeleti dolgozószobát kaptak a Levéltár épületében, de a kutatás az Országos Levéltár kutatótermében folyt. HÓMAN Bálint, a Múzeum főigazgatója, CSÁNKI Dezső, a Levéltár főigazgatója és LUKINICH Imre kötöttek erre vonatkozólag 1926. július 17-én megállapodást, amely az Országos Levéltár főigazgatójának vétőjogot biztosított a Múzeumi Levéltár kutatóinak kiadandó engedélyekkel kapcsolatban.⁶ Egy feljegyzés szerint⁷ — CSÁNKI és LUKINICH megállapodása alapján — a kutatást CSÁNKI megtilthatta, ha a kutató olyan utódállamból jött, amellyel nem volt levéltári egyezményünk, ha a kutatót a Tanácsköztársaság alatti viselkedése miatt az Országos Levéltárból eltávolították, ha valaki 1848 előtti időre kutat s nem tud latinul, ha XIII—XVI. századi oklevelekben kíván kutatni, de az egyetemen diplomatikát nem hallgatott, vagy pedig a diplomatikához nem ért, s végül ha a levéltári kutatástól eltiltották.

SULICA már az említett 1926. február 10-i értekezleten erősen kifakadt a vezetése alatt álló levéltárban uralkodó állapotok miatt, amit kizárólag a létszámhiánnyal indokolt, amellyel a múzeum és a könyvtár mindig küzdött s amit az 1922 utáni állami létszámcsökkentés csak súlyosbított. SULICA szerint a családi levéltárak birtokosait a letéteményezésre az 1875 utáni években azzal kecsgették, hogy a múzeumi levéltár a legideálisabb és a legvédelettebb őrzőhely, biztosítják a legjobb konzerválási módot, s az iratokról teljes tudományos feldolgozást végeznek: regesztákat, indexeket és repertóriumokat fognak készíteni. Ezzel szemben a legprimitívebb feldolgozási és rendezési módszer érvényesült. 1914-ben a minisztériummal a letétek kezelésére vonatkozólag olyan szabályzatot hagytak jóvá, amely a korábbi ígéretekből semmit sem tartalmazott.⁸ Az ígéreteket a Múzeum elfelejtette és a letétemé-

⁴ Uo. 238/1919.

⁵ /a SULICA Szilárd (1884—196?) irodalomtörténész, egyetemi tanár 1907—1931 között volt a Múzeum dolgozója.

⁶ OSZK. Irattár 156/1926.

⁷ OL 940/1926, 718/1927 asz., OSZK. Irattár 475/1926.

⁸ OL 718/1927.

⁸ Eredetileg ugyanis a Múzeum elvállalta a letétbe helyezett családi levéltárak rendezését, lajstrom készítését, s a lajstromok másodpéldányainak záros határidőn belül a családnak történő átadását. (SULICA Szilárd: *A Múzeumi Levéltár kialakulása*. Levéltári Közl. 1932. 217. l.) Az 1914. évi szabályozás (Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1914 szeptember 4-én kelt 78077. sz. jóváhagyásával) csupán az elkülönített kezelést biztosítja, minden egyes iratnak külön bélyegzővel való ellátását, az év és darabszám szerinti jegyzék elkészítését írja elő, a lajstromozás költségeit azonban a letéteményezőre hárította át.

nyezőkkel elfelejtette. A létszámhiány következtében a családi levéltárakat lebélyegzetlenül bocsátják a kutatók rendelkezésére, van amelyiket már közel félévszázada. A HERTELENDY család iratanyaga pl. „Augiasz istállószerű állapotban” van.⁹

SULICA azonban nem elégedett meg a szűk körben elhangzottakkal, hanem a felköltözés után „A Nemzeti Múzeum Levéltárának költözködése” címen a nagyközönség elé tárta a levéltárban uralkodó állapotokat.¹⁰ Magát a költözést két szempontból kifogásolta: az egyik, hogy az amúgy is nem valami rendben levő anyagot rohammunkával kellett felszállítani, pedig fel kellett volna használni az alkalmat a revízióra, a rendszerezésre, másrészt pedig a Múzeum épületében zártfiókos szekrényekben tárolt anyagot iratesomókba kellett elhelyezni, minthogy az Országos Levéltár raktárainak állványzata nem tette lehetővé a szóbanforgó szekrények elhelyezését, sőt az anyagnak csak egy kis részét lehetett dobozokba rakni, mert új dobozok készítésére nem volt megfelelő anyagi fedezet. Hosszasan fejtegeti, hogy mennyire helytelen az Országos Levéltár eljárása: az iratoknak két kartonlemez közé való helyezése minden csomagolás nélkül, amellyel kapcsolatban külföldi példákra is hivatkozott. Szekrények vagy megfelelő csomagolás nélkül az iratanyag porosodik, kárt vall. Az Országos Levéltárnak több év állott rendelkezésre az új palotába való költözésnél, neki még fél év sem. Külön felhívja a figyelmet a pecsétek tönkremenetelére s ezzel voltaképpen kritikát gyakorol a korábbi tárolási mód felett, hiszen az általa „boríték”-nak nevezett palliumokból a pecsétes oklevelek a fiókokból való kiemeléskor könnyen kicsúsztak és összetörték. Összevéve tehát — írja — „kapkodás, fejtelenség, zűrzavar immár a tetőpontján van és a züllés és katasztrófa útján feltartóztatathatatlannal haladunk”.¹¹

A kis füzet már nyomdában volt, amikor a *8 Órai Újság* c. esti lap 1927. május 7-i számában egy közlemény jelent meg a Múzeumi Levéltárnak az Országos Levéltárba való beolvasztásának lehetőségéről. SULICA füzete végén kiegészítésként foglalkozik a kérdéssel s leszögezi, hogy a beolvasztás egyik fél részére sem lenne hasznos, sőt „az ország érdekei ellen van”.¹²

HÓMAN Bálint megütközéssel olvasta a füzetet és SULICÁT igazoló jelentés készítésére szólította fel.¹³ SULICA 72 egész íves oldalon válaszolt s ebben megismétli a múzeumi levéltár állapotáról adott lesújtó képet, ezenfelül LUKINICH Imre ellen intéz támadást. Eszerint LUKINICH nem veszi figyelembe az ő iratvásárlási javaslatait, nélküle intézkedik levéltári ügyekben, állandóan kifogásolja a levéltár munkáját, így a családi levéltárak begyűjtését. Holott — írja SULICA — az Országos Levéltár ismételt elutasította a családi levéltárak átvételét s a letéteményezőket a Múzeumi Levéltárhoz utasította. LUKINICH állandóan a törzsanyag regesztázását sürgeti, márpedig a családi levéltárakat a fennálló rendelkezések szerint az átvételkor számba kell venni s ezenfelül ezek „rendezése” jóval kevesebb időt igényel.¹⁴

1927. június 18-án kelt SULICA jelentése, s HÓMAN öt egy hét múlva felmenti a Múzeumi Levéltár vezetésétől, majd augusztus 31-én a Néprajzi Múzeumba osztja be. LUKINICH a vádaskodásokra szeptember 20-án válaszol, s többek

⁹ OSZK Irattár. 156/1926.

¹⁰ Pécs 1927. 38 l.

¹¹ Uo. 37. l.

¹² Uo. 38. l.

¹³ Magyar Országos Levéltár. Országos Gyűjteményegyetem. (Továbbiakban OGYE) K 726/650/1927.

¹⁴ Uo.

között az iratvásárlások elutasítását pénzhiánnyal indokolja. Ezt valóban igazolja az is, hogy 1927 januárjában ő küld megvásárlásra az Országos Levéltárnak két (1270. és 1278. évi) oklevelet.¹⁵

HÓMAN ezután fegyelmet megelőző vizsgálatot rendel el SULICA ellen, s az Országos Gyűjteményegyetem Tanácsának Szakbizottsága^{15a} a vizsgálattal ANGYAL Dávid egyetemi tanárt bizza meg, aki előtt SULICA visszavonja vádjait és LUKINICHTól bocsánatot kér. A Könyvtári Szakbizottság azonban október 25-én úgy határoz, hogy SULICÁT a Múzeum főigazgatója a szolgálati szabályzattal¹⁶ össze nem egyeztethető viselkedése miatt írásban intse meg.¹⁷

Kétségtelen, hogy a Múzeumi Levéltár személyi ellátottsága ezekben az években nem a legmegfelelőbb volt: 1927 első felében SULICÁN kívül csak ZSINKA Ferenc, FEKETE NAGY Antal, EPERJESSY János, valamint CZOBOR Alfréd, Abaúj-Torna megyének a Múzeumi Levéltárhoz szolgálattételre beosztott főlevéltárnoka — akinek a Szikszón levő megyei levéltár ügyeit is intéznie kellett — dolgozott a levéltárban. SULICA távoztával négyre csökkent a létszám, amikor pedig 1929 elején JAKUBOVICH Emil lett a Levéltár vezetője, rajta kívül csak KOZOSCA Sándor, CZOBOR Alfréd és TABORSKY Ottó beosztott középiskolai tanár teljesített a Levéltárban szolgálatot.¹⁸ Holott a családi levéltárak száma ezekben az esztendőkhöz rohamosan emelkedett, s a Genealogiai és Heraldikai Társaság folyóirata, a *Turul* — amely 1927-től részletesen számolt be a Múzeumi Levéltár anyagának gyarapodásáról — elégedetten szögezi le, hogy a családok mindjobban belátják régi irataik biztonságos megőrzésének szükségességét, s azt, hogy azok a Múzeumi Levéltárban megfelelő megbecsüléshez jutnak s közkinccsé válnak.¹⁹ Az 1930/31. évi gyarapodásról ugyancsak CZOBOR állapítja meg, hogy a családok biztos tető alá hozzák és központi megőrzésre bízzák levéltáraikat;²⁰ s így 1931 végén nem kevesebb mint 164 családi levéltár volt a Múzeumi Levéltár megőrzésében.^{20a}

¹⁵ OL 67/1927. A teljesség kedvéért megemlíjtjük, hogy az Országos Levéltár a két oklevélért mindössze 80 pengőt ajánlott fel, amit az eladó keveselt s az okleveleket visszavette.

^{15/a} Az 1922. XIX. tc. által létrehívott Országos Gyűjteményegyetem az Országos Levéltárat, a Magyar Nemzeti Múzeumot (amelynek része volt az Országos Széchényi Könyvtár, az Érem- és Régiségtár, Állattár, Növénytar, Ásvány- és Őslénytár, Néprajzi Tár), az Országos Szépművészeti Múzeumot és az Országos Magyar Iparművészeti Múzeumot foglalta magában. Irányítását a Tanács végezte, amelynek élén KLEBELSBERG Kuno állott, s az egyes intézmények ügyeiben a megfelelő szaktanácsok támogatták munkájában. Az 1934. VIII. tc. viszont az Országos Levéltárat, az Országos Széchényi Könyvtárat, a Magyar Történeti Múzeumot (ennek keretében a Régészeti-Történeti-Iparművészeti Gyűjteményeket és a Néprajzi Múzeumot), az Országos Természettudományi Múzeumot és a Közgyűjtemények Országos Felügyelőségét magában foglaló Magyar Nemzeti Múzeumot létesítette. A Tanács élén ekkor HÓMAN Bálint állott. A gyakorlatban az ügyvezető alelnök irányította mindkét szervezet működését, amely tisztet az egyes intézmények főigazgatói rangsor szerint felváltva töltötték be.

¹⁶ Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsának szervezeti, ügyviteli és fegyelmi szabályrendelete. Országos Magyar Gyűjteményegyetem Kiadványai 1923–1924 II. füzet. Budapest 1923. 50. I. 45. §.

¹⁷ OGYE 650/1927.

¹⁸ Jelentés az Országos Széchényi Könyvtár 1927. ill. 1929. évi működéséről. *Magy. Könyvszle.* 1928. 95. I. 1930. 313. l.

¹⁹ A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára. *Levéltári Értesítő.* Turul. 1929. évf. 118. l.

²⁰ A Magyar Nemzeti Múzeum Levéltári Osztálya Hivatalos Értesítő. *Turul* 1931. 104. l.

^{20/a} SULICA Szilárd: *A Magyar Nemzeti Múzeum Levéltári Osztálya az 1931–1933. évben.* Bp. 1935. 2. l.

A levéltárbirtokos családok eszerint nem azonosították magukat a SULICA pesszimisztikus rajzából következő szemlélettel. SULICA egyébként — egyéni adottságainál fogva — mindig a valóságnál sötétebb képet rajzolt a levéltárról. Kétségtelenül igaza van azonban abban, hogy az iratanyag rendezésénél, a tulajdonba került családi levéltárak anyagának, a proveniencia elvének figyelmen kívül hagyásával, a törzsanyag nagy évrendi sorozatába való beosztásánál azért követtek el hibákat, mert a múzeumi levéltár dolgozói elsősorban tudósok, történészek voltak s csak másodsorban levéltárosok.²¹

Proveniencia elvének nevezzük azt az 1910. évi brüsszeli nemzetközi levéltári és könyvtári kongresszuson is elfogadott alapelvet, amely szerint valamely szerves összefüggésben létrejött iratanyagot — tehát egy intézmény; egy hivatal, egy család stb. iratanyagát — önállóan, más iratanyagtól elkülönítve kell őrizni és kezelni (rendezni).^{21a}

Valószínűnek látszik, hogy ha a nagyközönség körében nem is volt hatása SULICA rajzának, szakmai körökben jól látták a múzeumi levéltárnak az iratanyag feldolgozásában jelentkező hibáit. CSÁNKI Dezső 1927. szeptember 20-án HÓMANHOZ átíratot intéz (DÖRY Ferenc fogalmazásában),²² amelyben rámutat: a Kézirattárba, illetőleg a Levéltári Osztályba idők folyamán vétel, csere és ajándék címén számos olyan irat került, amelyek az Országos Levéltár állagából származnak, s a barbár selejtezésnek, az abszolútkorbeli gondatlan kezelés, valamint PAULER Gyula országos főlevéltárnok által az ún. ansbachi oklevelek megszerzése érdekében eszközölt cseréjén jutottak a Múzeumi Levéltárba. Az Országos Gyűjteményegyetemhez tartozó intézetek gyűjtési körének helyes elhatárolása — amelyet az 1922. évi XIX. tc. 3. § is kimondott — megkívánja, hogy ezek az iratok — tekintet nélkül a Múzeumi Levéltárba való jutásuk módjára — visszakerüljenek az Országos Levéltárba. Nem ritka az — állapítja meg az átírat —, hogy az Országos Levéltárból hiányzó irat a múzeumi gyűjteményekben lappang. Viszont az Országos Levéltár is őriz olyan kéziratokat és nyomtatványokat, amelyeknek a Könyvtárban volna a helyük. Éppen ezért azt javasolja, hogy a kicserélendő anyag kiválasztási módszerének megállapítása céljából a két intézmény képviselőiből álló értekezletet kell összehívni.²³

Mint hogy e kezdeményezésre a válasz késlekedett, az ügyiratban külön lapon — fogalmazványként — feljegyezték, hogy mind HÓMAN, mind LUKINICH megértéssel fogadták az átíratot, ám kiadták véleményezésre a levéltári osztálynak, amelynek vezetője (JAKUBOVICH Emil), mivel félt, hogy a Múzeumnak kell majd többet adnia s nem tudván leküzdeni azt az okatlan féltékenységet, amely a múzeumi levéltár tisztviselőit az Országos Levéltárral szemben eltölti, „szabotálja” az ügyet.²⁴

²¹ SULICA Szilárd: *A múzeumi levéltár gyűjteményeiről*. Magy. Könyvszle. 1926. 92. 1.

^{21a} VARGA Endre: *A proveniencia elve*. Levéltári Közl. 1938. 14. sk. 1.

²² OL 864/1927, 1307/1929. asz.

²³ Hogy mennyire biztos volt CSÁNKI az átírat eredményességében bizonyítja, hogy amikor ez év novemberében a vallás- és közoktatásügyi minisztériumtól különböző levéltári munkák elvégzésére külön hitelt kér, az elvégzendő munkák között említi a „Nemzeti Múzeummal tervbe vett iratcsere útján megszerzendő iratoknak” elhelyezését (OL 1096/1927, 106/1929 asz.) — Ugyanebben az évben egyébként SZEKFFÜ Gyula szintén felvetette (*A magyar tudománypolitika alapvetése*. Szerk. MAGYARY Zoltán. Bp. 1927. 338. 1.) hogy a közhatalósági levéltárakból a Múzeumi Levéltárba került iratokat helyezték vissza eredeti helyükre, az Országos Levéltárban őrzött levéltárakba.

²⁴ OL 864/1927, 1307/1929. asz.

JAKUBOVICH több mint egy év múlva az Országos Levéltárhoz intézett átírástában azt javasolta, hogy CSÁNKI és HÓMAN egyenlő számú tisztviselőt küldjön ki a tervezett értekezletre.²⁵ HÓMAN, amikor december 1-én JAKUBOVICH Emil, valamint RÉDEY Tivadar és ZSINKA Ferenc könyvtárnokokat delegálja, leszögezi, hogy a bizottság feladata a csereanyag kiválasztása, értékelése, valamint az Országos Gyűjteményegyetemhez terjesztendő javaslat megszövegezése az ő, valamint CSÁNKI előzetes hozzájárulása alapján.²⁶

Ilyen előzmények után 1928. december 20-án az Országos Levéltárban — amelyet DÖRY Ferenc igazgató, HERZOG József és ÁNYOS Lajos főlevéltárnokok képviseltek²⁷ — került sor az értekezletre (a jegyzői tisztet FEKETE NAGY Antal levéltári segédtsízt töltötte be), amelynek lefolyását, minthogy a későbbiekben az ott elhangzottakra ismételten hivatkozás történt, szükségesnek tartjuk részletesebben ismertetni.

DÖRY az ülés elején — habár említi, hogy a két intézet anyagát kell elsősorban a csere lebonyolítása érdekében átvizsgálni — kívánatosnak tartotta előbb az anyag kicserélésére vonatkozó elvek tisztázását.

JAKUBOVICH azonnal leszögezte, hogy csak egyenlő értékű iratok cseréjéről lehet szó, RÉDEY pedig felveti a kérdést, vajon a csere az ún. Hunyadi-iratokra is terjedjen-e ki. DÖRY és HERZOG magától értetődőnek tartja a cserének erre való kiterjesztését, hiszen a csereanyag kiválasztásánál akkor hibák történtek, sőt HERZOG megjegyzi, hogy az I. LIPÓT korában működött subdelegata commissio — tehát államigazgatási szerv — protocolluma is akkor került a Múzeumba.

JAKUBOVICHnak arra a kérdésére, hogy az említett alkalommal a veszprémi apácáknak a Múzeumba került 1109. évi alapítóoklevelét is visszakeri az Országos Levéltár, DÖRY igennel válaszolt. ZSINKA szerint az 1895. évi csere lezárt ügy, azt ne bolygassák, majd hangsúlyozta, hogy a csere csak az iratok értékelése alapján bonyolítható le, amit azonban DÖRY elfogadhatatlannak tartott, mivel szerinte az értékelés relatív, az iratok piaci ára nem reális. JAKUBOVICH ekkor megjegyzi, hogy az értekezlet megtartására vonatkozó javaslatban nem volt szó a Hunyadi-levéltárról, ZSINKA szerint pedig, ha az akkor kapott csereanyagot a Múzeumnak vissza kellene adnia, az a Múzeumra mindenképpen nagy veszteség lenne. DÖRY erre felhívta a figyelmet, hogy két állami intézet közötti cseréről van szó, az irat a nemzetre nézve nem vesz el.

Ekként a vita holtpontra jutott, mire DÖRY — CSÁNKIVAL folytatott megbeszélés alapján — kijelentette, hogy az Országos Levéltár az álláspontjához ragaszkodik és kérte, hogy a múzeumi kiküldöttek konkrétan határozzák meg, miként gondolják el az iratcserét.

A múzeumi kiküldöttek ekkor azt a javaslatot tették, amely szerint az Országos Levéltár igényt tarthat olyan levéltári anyagra, amely az Országos Levéltár anyagának szerves kiegészítő részét képezi, viszont a maga részéről adjon át minden olyan oklevelet, kéziratot (manuscripta) és nyomtatványt, amelyek szorosan vett aktamellékletet nem képeznek. Hogy az átadó intézet feltűnő mértékben meg ne károsíttassék, szükséges a cserére kiválasztandó anyagnak muzeális, ill. levéltári szempontok szerinti értékelése.

²⁵ OL 997/1928, 1307/1929. asz.

²⁶ OL 1190/1928, 1307/1929. asz.

²⁷ Uo.

Minthogy az Országos Levéltár Mohács előtti gyűjteményének oklevelei túlnyomó részben a magyar udvari kamarára háramlott magánlevéltárakból (birtokelkobzást szenvedett családok, felosztatott szerzetesrendek levéltáraiból) származtak s sohasem voltak a magyar államigazgatás központi kormányz szervei ügyviteli iratainak — amelyeket az Országos Levéltár őrzött — mellékletei, az előterjesztés gyakorlatilag az Országos Levéltárat 1526 előtti okleveleinek zömétől fosztotta volna meg s így az Országos Levéltár részére elfogadhatatlan volt.

Az értekezlet annak a megállapításával zárult, hogy a jegyzőkönyvet terjesszék az illetékes igazgatóságok elé s az elvi kérdéseket döntse el a Gyűjteményegyetem Tanácsa, majd mindkét intézet küldjön ki megfelelő számú megbízottat a másik intézmény anyagának átvizsgálására. Ha az egyes darabokra nézve ellentét merülne fel, a Gyűjteményegyetem Tanácsa által kijelölendő bizottság döntsön.²⁸

Két és fél hónappal később, anélkül, hogy valami további tárgyalásról, megbeszélésről, intézkedésről tudomásunk lenne, CSÁNKI 1929. március 2-án felterjesztést intéz a Gyűjteményegyetemhez,²⁹ amely az eddig történeteket foglalja össze. „Nagy mennyiségű és nagy fontosságú az az oklevél- és egyéb levéltári anyag — írja —, melyet néhai dr. PAULER Gyula orsz. főlevéltárnok a Nemzeti Múzeum által a bajor állami levéltártól német kéziratokért cserélt, az ún. Anspachi oklevelek fejében az Országos Levéltár anyagából önkényes szempontok szerint kiválogatott és a Nemzeti Múzeumnak átengedett, átadva többek között olyan iratokhoz tartozó segédkönyveket is, amelyek az Országos Levéltárban maradtak.” De sok országos levéltári anyagot tartalmaz VÖRÖS Antalnak — Kossuth titkárának — gyűjteménye is. Kirívó eset; hogy az 1848/49. évi miniszterelnöki, később a Honvédelmi Bizottmány elnöki, majd kormányzói iratok iktatókönyveinek egy része szintén a Múzeumi Levéltárban van. Ezek másik részét az iratokkal együtt, a badeni egyezmény alapján az Országos Levéltár Bécsből megkapta. CSÁNKI szerint az Országos Levéltárban őrzött indexek, elenchusok, iktatókönyvek alapján keresett iratok nemegyszer hiányoznak helyükről s ugyanakkor a múzeumi törzsanyagban — amelynek sem mutatója, sem repertóriuma nincs — „el vannak temetve”, s a kutatónak nem lévén ideje a törzsanyag iratainak darabonkénti átnézésére, „űgyszólván használhatatlanok”. A Múzeum kiküldöttei az értekezleten „figyelmen kívül hagyva a proveniencia elvének és a gyűjtési körök elhatárolásának következetes keresztülvitelét” nemcsak egyenlő értékű iratok cseréjéhez ragaszkodtak, holott ez keresztülvihetetlen, hanem a nem aktamellékletet képező középkori és újkori okleveleket is kérték, miáltal az Országos Levéltár jelentős károsodást szenvedne. Az ansbachi oklevelekkel kapcsolatos 1895. évi csere annak idején érthető volt, hiszen két egymástól független intézmény közti cseréről volt szó, ám harmincöt év után mindkét intézmény az Országos Gyűjteményegyetemhez tartozik. „A kicsinyes féltékenységnak az egyetemes érdekek szemben háttérbe kellene szorulnia”, szögezi le. CSÁNKI — úgy látszik — mélyen megsértődött az értekezlet kudarca miatt, s valószínűleg a SULICA rajzolta kép is visszatükröződött a következő sorokban: „felvethető az a kérdés is, vajjon az Országos Levéltár mellett van-e egyáltalában jogosultsága a Nemzeti Múzeum Könyvtárában egy külön levéltári osztály fenntartásának”. Hozzáteszi azonban, hogy a családi letétek miatt vagy más oknál fogva indokolt lehet a fenntartás, de ez nem akadályozhatja meg a törzsanyag vonatkozó iratainak át-

²⁸ Uo.

²⁹ Uo.

adását. A törzsanyag gyűjtemény, amely növekedhet vagy fogyhat, ennél nem lehet szó megcsonkításról, viszont az Országos Levéltárból a múzeumi javaslat megvalósítása esetén provenienciájuk szerint odatartozó iratokat szakítanának ki. A csere ügyét úgy is meg lehetne oldani, hogy a Múzeum a kérdéses iratokat letétként engedné át. Egyszermind felajánlja, hogy a SPALATÓI TAMÁS krónikáját tartalmazó ún. Fanfogna codexet,³⁰ SZÉCHENYI István döblingi kéziratait, a KOLLÁR-féle kéziratok egy részét, valamint régibb és újabb hivatalos nyomtatványokat átenged a múzeumi könyvtárnak.

Mínthogy az előzőekben ismételtlen említés történt az Országos Levéltár és a Magyar Nemzeti Múzeum között 1895-ben eszközölt iratcseréről, PAULER Gyula által „önkéntes szempontok szerint kiválogatott” iratokról, bár a közel-múltban a HUNYADI-iratoknak Münchenből való megszerzésének története részletes megvilágítást nyert,³¹ szükségesnek tartjuk e csere lényegét könyvtári és levéltári szempontból ismertetni.

CORVIN JÁNOS özvegyének, FRANGEPAN BEATRIXnak második férje, BRANDENBURGI GYÖRGY útján a HUNYADI-család levéltára Németországba, Ansbachba került s ennek 1166 tételből álló egy részét 1785-ben ALEXANDER ögróf II. JÓZSEF császárnak adományozta, aki azt átengedte a magyar kormányzerveknek, amelyek a magyar kamara archívumában helyezték el. Az 1870-es években tűnt ki, hogy a levéltárnak jelentős része — 582 oklevél — még Münchenben van, amelyekért a bécsi Hof-, Haus- und Staatsarchiv, nemkülönben a THALLÓCZY Lajos vezetése alatt álló Hof-kammerarchiv hajlandó volt csereképpen bajor vonatkozású kéziratokat átengedni. A bajorok a csereanyaggal nem voltak megelégedve, s így került sor a JANKOVICH Miklós által Nürnbergben vásárolt s a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött 229 darab kéziratnak és 266 oklevélnek a bajorok részére való felajánlására. Mínthogy kétségtelennek látszott, hogy a Münchenből érkezendő okleveleknek az Országos Levéltárban a helyük a II. JÓZSEF által ajándékozott anyag kiegészítéseképpen, a Múzeum a Bavarica-kat nem volt hajlandó átengedni s csak mikor FEJÉRPATAKY László lett a levéltári osztály vezetője, vált ez lehetségessé,³² ugyanis THALLÓCZY 1894. november 4-én EÖTVÖS Lorándhoz tett előterjesztésében felvetette: az Országos Levéltár adjon recompensatiót a Múzeumnak.³³ Ilyen előzmények után SZALAY Imre, a Múzeum igazgatója és PAULER Gyula 1895. március 2-án tartott megbeszélésén PAULER négy iratcsoportot ajánlott fel csereképpen: mégpedig 1. eredeti oklevelek duplumait és másolatait (a későbbiekben kitűnt, hogy PAULER ekkor 550, ill. 692 darabra gondolt), 2. az ún. RAJCSÁNYI gyűjtemény 50 kötetét (ebben volt az 1928 decemberi értekezleten szóbakerült subdelegata commissio protocoluma), 3. a szerzetesi sodalitasok iratait, s végül 4. a DEMBINSKY gyűjteményből azokat a magánjellegű iratokat, amelyek a „gyűjtemény összefüggéseinek megzavarása nélkül kiválaszthatók”³⁴

PAULER Gyula két nappal később utasítja a diplomatikai osztályt az oklevelek kiválogatására s feltehetőleg ugyanakkor TASNÁDI NAGY Gyulát az akkor 92 kötetből álló RAJCSÁNYI gyűjtemény átadható köteteinek kiválogatására.

TAGÁNYI Károly több mint egy hónapi munkával kiválogatott 366 oklevél-duplumot, valamint 146 hiteles másolatot s április 11-én tette meg jelentését.³⁵ Rámutatott, hogy a Nemzeti Múzeumban kevés a SZÉCSÉNYI, GARAI, PERÉNYI, MARÓTHY, ROZGONYI, KANIZSAI, ÚJLAKY, STIBOR, THURZÓ és HUNYADI családra vonatkozó oklevél, már pedig a kiválogatott oklevelek éppen ezekre a családokra vonatkoznak. Rámutat arra is, hogy a II. JÓZSEF által átadott ansbachi oklevelek közül is többet kap a Múzeum. A másolatok hitelesítettek, nagy részükben a budapesti gyűjteményekben ritka erdélyi oklevelekről készültek. Hangsúlyozza, hogy az eredetieknél „felelősségünk tudatában nagy gondal

³⁰ A codexet PAULER Gyula 1903-ban 10 000 koronáért vásárolta Fanfogna-Garagnin gróftól s az Országos Levéltár 1938-ban engedte át az Országos Széchényi Könyvtárnak. OL 630/1903, ill. 489, 865/1938, 1410/1940. asz.

³¹ BORSA Iván: *A Hunyadi család levéltárának története*. Levéltári Közl. 1964. 21. sk. 1.

³² Uo. 39. 1.

³³ Uo.

³⁴ OL 177/1895, 240/1924. asz.

³⁵ OL 180/1895, 240/1924. asz.

és körültekintéssel kellett a másodpéldányok megállapításánál eljárunk, amit az is bizonyít, hogy az összehasonlításnál több mint 100 oklevélnél konstatáltuk az egy példánynak vett oklevelek különbözőségét”. Rossz eredménnyel végződött a RAJCSÁNYI gyűjtemény kiválogatása is, TASNÁDI NAGY mindössze 31 kötet átengedését javasolta, amelyet később 44-re emelt.³⁶ A DEMBINSKY gyűjteményről pedig kitént, hogy az DEMBINSKY-nek a szabadságharcról szóló beszámolóját, valamint az ezt alátámasztó iratmelléleteket tartalmazza: hozzá intézett hivatalos jellegű leveleket, átiratokat valamint saját jelentéseinek másolatait.³⁷

PAULER április 25-én kelt átiratában,³⁸ kénytelen volt SZALAY Imrével közölni, hogy a március 2-án történt megállapodás módosulást kell, hogy szenvedjen. Egyrészt az oklevél-szám sokkal kisebb, másrészt pedig a DEMBINSKY gyűjteményben „olyan iratok, melyek a március 2-i tanácskozáson általam kiemelt szempontoknak megfelelnek, nem találtattak”. Pótlásról kellett tehát gondoskodni. Még legkönnyebb volt a RAJCSÁNYI gyűjtemény kiegészítése, PAULER egyszerűen 55 kötet kiadását engedélyezte. Az oklevelek pótlása már nehezebb volt. PAULER két XVI. század eleji kéziratföredéket vezetett javaslatba, amelyek a DL 37200 és 37203 szám alatt őriztetek, ezenfelül a RAJCSÁNYI-féle pecséttrajz-gyűjteményt, a kolozsmonostori konvent levéltárából az 1550. X. tc. alapján készült *Quadripartitum* XVI. századi kézirati példányának egy kötetét, a gyulafehérvári káptalan anyagából pedig a *Sigmond szentelt vitéz c. verstöredéket*, TATAY Miklósnak a drágakövekről szóló tractusát, valamint SZAMOSKÖZY István munkájának és CALEPINUS szótárának töredékeit összesen „6 drb. és 3 lap” terjedelemben.³⁹ Kiegészítésként átadta a *Királyi Könyvek* másolatainak 38 kötetét, a DEMBINSKY gyűjtemény iratainak pótlására pedig a MARTINOVICS-féle összeesküvésben kivégzett Óz Pálnak bizonyítványait, részére tett ügyvédvalló levelet, diariumát, útinaplóját, tanulmányi jegyzeteit és levelezését, valamint az ugyancsak kivégzett SZOLARCSIK Sándornak levelezését, tanulmányi jegyzeteit és egy kiküldetési rendelvényét.⁴⁰ Pauler — úgy látszik — még ezt az anyagot is kevésnek találta, mert a belügyminiszternek április 30-án tett jelentésében ismertette a múzeum igazgatójához intézett előbb említett átiratát, hozzáfűzve: „ha kívánja (ti. a múzeum) még mintegy 500 drb. antemohacsianum oklevél egyszerű másolatával megkapja” a csereanyagot.⁴¹ S valóban május 29-én ÓVÁRY Lipót be is mutatott PAULERnek egy 569 diplomatikai számból álló jegyzéket, amelyet BARABÁS Samu, SÁNDOR János és TAGÁNYI Károly készített.⁴²

PAULER azután július 2-án át is vette a Múzeumtól a Bavaricákat s továbbította azokat Münchenbe, a maga részéről pedig átadta a fent felsorolt iratokat, az utóbb összeállított jegyzék szerinti másolatok kivételével. Am újabb bonyodalmat okozott a bajoroknak utolsó percben előterjesztett követelése: további három kézirat átadását kérték a Nemzeti Múzeumtól.⁴³ Természetesen az Országos Levéltárnak is újabb csereanyagot kellett átadnia: ekkor adta át a veszprémvölgyi apácák 1109-ben kelt alapítólevelének eredeti példányát, minthogy PAULER szerint ez „két majdnem azonos példányban van meg s azokból az első példány, amelyen a királyi pecsét függ, megmaradna és csak a második példány képezne a csere tárgyat”.⁴⁴ Ekkor adta át PAULER Óz Pál ügyvédi oklevelét, SZOLARCSIK Sándor öt iskolai bizonyítványát, azután „2 drb. Hajnóczy J. ellen indított követelési okmányból, egy csomójegyzék szerint 50 db. tartalmazó, hozzá intézett levélből” álló iratanyagot, amely voltaképpen már csak kiegészítését képezte a korábban átengedett iratoknak.

³⁶ OL 177/1895, 240/1924. asz.

³⁷ Jelenleg az Országos Levéltár R 23. törzsszámú fondja.

³⁸ OL 177/1895, 240/1924. asz.

³⁹ BORSA (I. m. 41. l.) ezt a 6 drb. és 3 lap terjedelmű iratanyagot tévedésből 9 kötetnek mondja.

⁴⁰ OL 177/1895, 240/1924. asz.

⁴¹ OL 452/1895, 240/1924. asz.

⁴² OL 650/1895, 240/1924. asz.

⁴³ BORSA I. m. 42. l.

⁴⁴ OL 1295/1895, 240/1924. asz. WCLASSICS miniszter is a képviselőház előtt tartott beszámolójában (I. alább) az átengedett oklevélről azt állítja, hogy „hitelességéhez szó nem fér”. BORSA (I. m. 42. l.) szerint az átengedett oklevelet akkor hamisnak tartották. Ez tévedés, mert FEJÉRPATAKY László *Kálmán király oklevelei* c. akadémiai értekezésében (1892) kifejti, hogy mindkét oklevelet SIMON püspök készítette. Az oklevelek hitelességét ill. az Országos Levéltárban maradt példány hamisítvány voltát HÓMAN Bálint a *Turul* 1911. évfolyamában bizonyította be.

Ha mármost az átadott iratok jegyzékét vizsgáljuk, nyilvánvalóvá válik, hogy miért ragaszkodtak annyira ehhez az iratanyaghoz 1928-ban a Múzeum megbízottai. Hiszen Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter is, amikor a csere lebonyolításáról a képviselőháznak jelentést tett, megállapította, hogy ennek kapcsán az Országos Levéltár olyan kárpótlást adott, „mely éppen a Nemzeti Múzeum rendeltetése szempontjából . . . még határozott előny és hégzagpótló nyereség jelentőségével bír”.⁴⁵ Kétségtelen ugyanis hogy a bajor és német vonatkozású Bavaricak megtartásához nem fűződött a Múzeumnak közelebbi érdeke, ezek átengedése fejében kapott okleveles és egyéb iratanyag pedig magyar vonatkozású volt.

Visszatérve CSÁNKI felterjesztésére, HÓMAN kínosan lepte meg ez a lépés. Július 2-án írt levelében⁴⁶ szemrehányást tesz CSÁNKI-nak, hogy mielőtt ő a tárgyalás eredményéről, helyesebben eredménytelenségéről jelentést kapott volna — ami aligha hihető szó szerint — a vele való előzetes megbeszélés mellőzésével — az előbb említett 1928. december 1-i átirattal valóban ellentétes módon — az Országos Gyűjteményegyetem Tanácsához fordult. A továbbiakban hangsúlyozza, hogy a múzeumi megbízottak véleményét nem volt helyes hivatalos álláspontnak feltüntetni. Éppen ezért azt javasolja, hogy a kérdést ők ketten tárgyalják meg, amire a közbeeső nyár miatt csak összel kerülhet sor.

CSÁNKI és HÓMAN megbeszéléséről nincsen adatunk, azonban HÓMAN november 16-án ugyanazon főigazgatói szám alatt kelt átiratában meglehetősen kioktatja CSÁNKI-t a szóbanforgó kérdést illetően. Szerinte (!) a proveniencia elvét nemcsak az Országos Levéltárnál, de a Múzeumi Levéltárnál is figyelembe kell venni. Ha az Országos Levéltárba olvadt levéltárak szerves egységek, akkor az a 127 éves múzeumi levéltár is. Azt kell tehát vizsgálni, hogy valamely irat szerves része-e a Magyar Nemzeti Múzeum történetileg kialakult levéltári gyűjteményének, s megfelel-e tartalmilag gyűjtési körének, avagy pedig oktanalul kiszakított részei az Országos Levéltárban szerves egységként őrzött valamely levéltárnak. A középkori oklevelek és ezek későbbi másolatai alkotják a múzeumi levéltár törzsét, s ezek gyűjtése ötnegyed évszázadon keresztül rendszeresen folyt. Visszautasítja a „kicsinyes féltékenység” kitételt, amely csak a múzeumi és levéltári tisztviselők harmóniájának megzavarására jó. Rámutat — s ebben tökéletesen igaza volt —, hogy a múzeumi levéltár már akkor a tudományos kutatást szolgáltatta, amikor az Országos Levéltárba kebelezett hivatali levéltárak még csak irattárak voltak s kutatóknak csak kivételes esetekben állottak rendelkezésre. Az Országos Levéltárban nincsenek középkori „hivatalos” levéltárak, éppen ezért ha a két levéltár egyesítésére kerülne sor, a fiatalabb Diplomatiakia Levéltárat kellene a múzeumi levéltárba olvasztani. „A magyar nemzet mai helyzetében egyenesen katasztrofális merénylet volna az elődök kulturális érzékét és törekvéseit minden propagandánál ékesebben bizonyító, történetileg kialakult intézmények, gyűjtemények megszüntetése és más intézményekbe való beolvasztása” — írja az a HÓMAN Bálint, aki nem is öt év múlva, az 1934. VIII. tc.-kel a múzeumi levéltárat az Országos Levéltár részévé alakította.

Ám sajátosnak tartható az is, hogy HÓMAN Bálint éppen 1929. március 12-én terjeszti az Országos Gyűjteményegyetem Tanácsa elé azt a javaslatát, amely az Országos Széchényi Könyvtárat „gyűjtési körének, forgalmának

⁴⁵ Országos Levéltár K 2 Képviselőház és Nemzetgyűlés. Általános iratok. Miniszteri jelentések 84. sz.

⁴⁶ OL 788/1929, 1307/1929 asz.

folytonos és fokozatos növekedésével, egyes osztályainak mindnagyobb önállósulásával és új helyrajzi elhelyezésével” adminisztratív tekintetben három önálló osztályra: a könyvtárra, a levéltárra és a hírlaptárra bontotta.⁴⁷

Az Országos Levéltár egyébként HÓMAN átiratára nem reflektált, az ügyiratra CSÁNKI nyugdíjaztatása után, 1933. január 2-án DÖRY Ferenc, mint az Országos Levéltár igazgatója írta rá, hogy tekintettel az Országos Gyűjteményegyetemnek HÓMAN által tervbe vett átalakítására, az iratsereűgy újrafelvétele nem látszik alkalomszerűnek.

De a látszólag elvi síkon folyt iratsere- és gyűjtőkori vitának következményei voltak. Az egyik CSÁNKI Dezső és HÓMAN Bálint kapcsolatának elhidegülése, amit legjobban a Hadtörténelmi Levéltár által 1931 végén a Múzeumi Levéltárnak átengedett III. emeleti dolgozószoba ügye is bizonyít. Az átengedés — úgy látszik — CSÁNKI megkerülésével történt, s amikor HÓMAN erről őt értesítette, leszögezte, hogy tudomásul veszi ugyan az átengedés tényét, „fenntartom azonban az ezidőszert vezetőem alatt álló intézet részére a jogot” — írja — „hogy amennyiben a ma 'Hadilevéltár' nevet viselő Hadtörténelmi Levéltár állapotában az Országos Levéltár palotájával való viszonyát illetően gyökeresebb változás áll be, a Magyar Nemzeti Múzeum Levéltári osztálya épületünkben történő elhelyezésének ügye az akkori helyzetnek megfelelőleg legyen elintézhető”.⁴⁸

A másik következmény pedig az Országos Levéltárnak 1934 júliusa utáni ama eljárása volt, hogy mind a Diplomatikai Levéltár, mind a közép- és újkori törzssanyag gyarapításától tartózkodott, s azokat az okleveleket, ill. iratokat, amelyeket a két intézmény korábban a Diplomatikai Levéltárban, ill. a törzssanyagban helyezett el, nem vették állományba, hanem a vonatkozó ügyirattal együtt a Múzeumi Levéltár raktártermében tárolták, amely Budapest ostroma idején, 1945 januárjában kiegészít, s ezáltal nemcsak pótolhatatlan levéltári iratok semmisültek meg, hanem azok az Országos Levéltár-i ügyiratok is, amelyek legalább a megsemmisült iratokról közelebbi adatokat tartalmaztak a szűkszavú s hiányos iktatókönyvi bejegyzéseknél.⁴⁹

S nem tartjuk lehetetlennek, hogy e megromlott viszony következménye volt, hogy amikor 1932. október 1-én HÓMAN vallás- és közoktatásügyi miniszter lett, CSÁNKI Dezsőt nyugdíjazták.⁵⁰

A könyvtári és a levéltári gyűjtőkör elhatárolatlanságát bizonyítja, hogy amikor a bécsi levéltárakból Magyarországnak kiszolgáltatott iratokról 1926-ban létrejött badeni egyezmény után a múzeumi és könyvtári vonalon tovább folytatódott a felderítés és a tárgyalás, ezek iránt az Országos Levéltár érdektelenséget tanúsított, s fel sem merült az, hogy a bécsi könyvtárakból levéltári jellegű iratanyagot lehetne követelni. Így amikor 1930. december 16-án a

⁴⁷ OGYE 218/1929. Ekkor töltik be a Levéltári Osztály üresedésben levő vezetői állását JAKUBOVICH Emillel, aki azonban 1930 májusában ZSINKA Ferenc halálával az Országos Széchényi Könyvtár élére kerül. A Levéltári Osztály vezetését 1931 szeptemberében ismét SULICA Szilárd veszi át. Meg kell jegyeznünk, hogy JAKUBOVICH vezeti be a *Magyar Könyvszemlében* a levéltári anyag gyarapodásának részletesebb, a Mohácselőtti oklevelek, a címereslevelek, pecsétek és fényképmásolatok darabszintű ismertetését. *Magy. Könyvszle* 1930. 313. 1931. 86. l. valamint SULICA Szilárd: *A Magyar Nemzeti Múzeum Levéltári Osztálya az 1931—1933. évbén*. Budapest, 1935. 6. l.

⁴⁸ ÓL 1001/1931

⁴⁹ BORSA Iván: *A Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Levéltára I. Levéltári Közlemények* 1969. 308. l.

⁵⁰ DÖRY Ferenc: *Csánki Dezső. Levéltári Közlemények XI (1933) évf. 12. l.*

múzeumi és könyvtári liquidációs tárgyalásokkal kapcsolatban főigazgatói értekezletet tartottak, azon az Országos Levéltár nem volt képviselve.⁵¹ Így történt azután, hogy amikor az 1932 végén Velencében megkötött egyezmény alapján egy II. ULÁSZLÓ korabeli számadáskönyvet, valamint két, a XVI—XVII. század valláspolitikájával kapcsolatos magyarországi, ill. erdélyi vonatkozású levelet, leiratokat és rendeleteket tartalmazó kötetet megkapta Magyarország, az első a múzeumi Kézirattárba,⁵² a másik kettő pedig — amelyek a legújabb megállapítások szerint a HEVENESSY-gyűjtemény nem jegyzékelt kötetei — a Budapesti Egyetemi Könyvtárba került.⁵³

Az Országos Gyűjteményegyetem Igazgatótanácsának 1933. június 9-i ülésén HEKLER Antal egyetemi tanár veti fel a gyűjtőkori elhatárolás kérdését, amire DOMANOVSKY Sándor — ugyancsak a budapesti egyetem tanára — a könyvtári és levéltári elvi kérdések megvitatására külön ülések megtartását javasolta. Minthogy azonban ekkor már az új múzeumi törvény előkészítés alatt volt, a kérdést levették a napirendről.⁵⁴

A két intézmény egymás közti kapcsolatában általában elismerte gyűjtőkörök különbözőségét. Így 1933-ban a múzeumi főigazgatóság iratainak selejtezésekor előkerült Galilei-iratokat — minden valószínűség szerint a szabadkőműves Galilei Páholy iratait — átadják az Országos Levéltárnak, amely 1920 óta őrizte a hazai szabadkőműves szervezetek iratanyagát.⁵⁵ LUKINICH Imre könyvtárigazgató pedig, amikor megvásárolták TAGÁNYI Károly hagyatékát, az abban talált 183 darab XVI—XIX. századi, a jelzetek szerint az Országos Levéltárból származó iratot — amelyeket az átírat szerint feltehetőleg TAGÁNYI emelt ki használatra — megküldi az Országos Levéltárnak.⁵⁶

A jó viszonyt tükrözi az is, hogy éppen 1932-ben adja át az Országos Széchényi Könyvtár FESSLER műveinek teljes sorozatát az Országos Levéltárnak csereképpen nyolc évvel korábban kapott régi magyar schematizmusokért.⁵⁷ Viszont 1929-ben, amikor a Felső Személye körüli Minisztérium anyagát szállították le Bécsből az Országos Levéltárba, MISKOLCZY Gyula dr., aki a szállítást lebonyolította, 27 darab iratot is küldött a Múzeumi Levéltár részére, s ezek között voltak hódoló iratok FERENC JÓZSEFhez 1854. évi megmenekülése, házasságkötése, valamint ZSÓFIA főhercegnő születése alkalmából: mind ezeket az Országos Levéltár megjegyzés nélkül továbbította.⁵⁸

Valójában azonban a gyűjtőkör kérdése a Múzeumi Levéltár és az Országos Levéltár között megoldatlan maradt. Amikor a Magyar Nemzeti Múzeumról szóló 1934. évi VIII. tc. parlamenti tárgyalására került sor, az indokolás szerint az Országos Gyűjteményegyetemet megszervező 1922. XIX. tc. nem volt figyelemmel a gyűjteményi egységek egyes osztályainak gyűjtési körére,

⁵¹ OL 1008/1930.

⁵² II. ULÁSZLÓ számadáskönyve — valójában Ernusz Zsigmond számadása — mint Magyarország által kért codex már az osztrák—magyar tárgyalások kezdeti szakaszában is szerepel, jelzete Nationalbibliothek Cod. 3418. OGYE 51/1926. Jelenleg az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában van, jelzete: Cod. lat. 411.

⁵³ OGYE 131/1934. — TÓTH András: „Holt” kéziratgyűjtemények élete. Magy. Könyvszle 1958. 47. 1. — Jelenlegi jelzetük: Budapesti Tudományegyetem Könyvtára Kézirattár G 521, 522

⁵⁴ OGYE 480/1933

⁵⁵ OL 900/1933.

⁵⁶ OL 976/1926.

⁵⁷ OL 557/1932.

⁵⁸ OL 579/1929, 75/1929. asz.

s példaképpen említi, hogy levéltári anyaggal rendelkezik az Országos Levéltáron kívül a Nemzeti Múzeumi Levéltár is.⁵⁹ S helyesen állapítja meg az Országos Levéltár és a Magyar Nemzeti Múzeumi Levéltár egyesítését kimondó 1934. évi VIII. tc. jelentőségéről egy Országos Levéltár-i jelentés, hogy általa „lehetővé vált, hogy két intézet két, egymással sokszor ütköző gyűjtési köre egyetlen nagy gyűjtési körre szélesüljön.”⁶⁰

Kétségtelen, hogy amikor 1895-ben a múzeumi kéziratár és levéltári osztály iratokat adott át Bajorországnak, az Országos Levéltár levéltári jellegű iratokat adott a Múzeumnak, amelyek egy része ma is a Kéziratárban van. Ám 1895-ben még két önálló intézmény, 1928-ban pedig két levéltár állott egymással szemben, versengésben az anyaggyűjtést tekintve. Ez a versengés szűnt meg 1934-ben, azonban az Országos Levéltár és az Országos Széchényi Könyvtár Kéziratárának gyűjtőkori elhatárolatlansága továbbra is megmaradt, de ez már a kéziratár—levéltár örök vitájának visszatükröződése.

Teljeség kedvéért azonban meg kell említenünk, hogy az 1934. évi VIII. tc. következményeképpen megszünt Múzeumi Főigazgatóság irattárát még 1934-ben, majd az ekkor még az ügymenethez szükséges iratokat 1935-ben az Országos Levéltár megőrzésébe adták át,⁶¹ viszont az Országos Levéltár CsÁNKI említett 1929. március 2-i javaslatának szellemében a Fanfogna codexet, nemkülönben a Múzeumi Levéltárral átvett nagyterjedelmű gyászjelentés-gyűjteményt 1938-ban átadta az Országos Széchényi Könyvtárnak,⁶² 1940-ben pedig ugyancsak az 1934. évi VIII. tc.-nek a gyűjtőkörökről szóló 3. §-a értelmében különböző családi levéltárakból kikerült 484 nyomtatványt, 1150 hírlapot és 200 újságkivágatot.⁶³

ISTVÁN BAKÁCS

Über die Beziehungen des Ungarischen Landesarchivs und des Archivs des Ungarischen Nationalmuseums, in den Jahren 1926—1934

Das von Ferenc Széchényi 1802 gegründete Nationalmuseum sammelte von Anfang an Schriften archivarischen Charakters. Von 1876 an deponierten daselbst eine große Anzahl adeliger Familien ihre Archive. Dieser Umstand hatte zur Folge, daß die Handschriftenabteilung von der Bibliothek 1866 ausgeschieden wurde, von ihr verselbständigte sich die Archivabteilung, die 1926 ein Schriftenmaterial von etwa 1200 laufendem Meter aufbewahrte. Da das Gebäude des Nationalmuseums überfüllt war, wurde die Archivabteilung in den Palais des Landesarchivs am Bécsikapu-Platz, in den sog. Burgviertel verlegt. Diese Übersiedlung erfreute sich bei den Beamten des Museumarchivs keiner Sympathie, man mußte doch die Lagerungsweise des Materials umändern. Der damalige Leiter des Museumsarchivs, Szilárd Sulica teilte in einer Broschüre von 38 Seiten die Nachteile der Übersiedlung der Öffentlichkeit mit und beschrieb die Mängel der Materialverwaltung des Museumsarchivs. Trotzdem haben die Familien ihre Archive — nach wie vor — dem Archiv des Museums (bzw. der dem Museum einverleibten National-

⁵⁹ A Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsának Kiadványai I. Budapest 1937. 16. l.

⁶⁰ OL 1183/1937.

⁶¹ Országos Levéltár. K 726. Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa 610, 615/1934, 460/1935. — OL 710/1934, 735/1935.

⁶² OL 489, 865/1938, 1410/1940. asz. BORSA I. m. 301. l. — A Múzeumi Levéltár gyászjelentés-gyűjteményére I. SULICA: *A múzeumi levéltár gyűjteményeiről*. Magy. Könyvszle 1926. 105. l.

⁶³ OL 1410/1940.

bibliothek, anvertraut. Hingegen rief das Landesarchiv eine Aktion ins Leben, um die aus den verschiedenen, aufgehobenen Regierungsamtsarchiven, (die unter seiner Obhut standen), auf verschiedene Wege ins Museumsarchiv gerieten, sich zu verschaffen. Bedeutend war übrigens auch das Schriftenmaterial, das Gyula *Pauler*, der Leiter des Landesarchivs 1895 dem Museumsarchiv als Entschädigung für jene Handschriften und Dokumente überließ, die deutsche Beziehungen hatten. Diese übergab das Museum als Tauschgabe dem Münchener Archiv für einen Teil des Hunyadi—Brandenburg-Archivs. Zum Zweck der An-, bzw. Zurückschaffung der erwähnten Schriften führten die Beauftragten des Landesarchivs und des Museums im Dezember 1928 Besprechungen, die jedoch erfolglos blieben. Dann bat *Dezső Csánki*, der Generaldirektor des Landesarchivs die Unterstützung des Aufsichtsrates der Gemeinschaft der Ungarischen Öffentlichen Sammlungen, der sowohl das Landesarchiv, wie auch das Museumsarchiv angehörten.

Doch auch diese Eingabe hatte keinen Erfolg. *Bálint Hóman*, der damalige Generaldirektor des Museums, später Minister für Kultus und Unterricht, wies die wesentlichsten Bemerkungen des Vorschlages in einer ziemlich scharfen Weise zurück.

Es ist allerdings Tatsache, daß das Landesarchiv und das Museumsarchiv, von einigen Fällen abgesehen, hinsichtlich des Sammelkreises konkurrenten waren. Diesen Umstand behob erst nur der VIII. Gesetzartikel vom Jahre 1934, der das Museumsarchiv — im Rahmen des Ungarischen Nationalmuseums — ins Landesarchiv einverleibte. Das Gesetz erklärte, daß das Landesarchiv fortan aus zwei Teilen bestehen solle: vom Regierungsbehördlichen Archiv und vom Archiv des Ungarischen Nationalmuseums. Diese Bestimmung verwirklichte übrigens jene —allerdings auf Papier gebliebene — Vorstellung der Räterepublik vom Jahre 1919, die das Museumsarchiv mit dem Landesarchiv vereinigen suchte.